

ADIEU, SLAKKENBOEKEN !

door

J.G.J. Kuiper

Bij het inpakken van mijn molluskenboeken, die een andere bestemming krijgen*, dacht ik na over de lotgevallen van deze in zestig jaren gegroeide verzameling.

Het is bescheiden begonnen, toen ik nog een schooljongen was. Mijn eerste boek over schelpen heb ik zelf geschreven, of liever gezegd overgeschreven en nagetekend. Het was Dorsman's 'Schelpen van ons strand', geleend uit de schoolbibliotheek. Later kocht ik er 'De Land- en Zoetwatermollusken' van Dorsman & De Wilde bij, een boekje dat mij altijd dierbaar is gebleven. Geyer's meesterwerk van 1927 kwam er pas veel later bij, evenals het befaamde werk van Paul Ehrmann (1933) over de middeneuropese mollusken, dat een rib uit mijn lijf was. Dr Koumans (CB 3: 18) merkte in zijn boekbespreking terecht op: "Slechts de prijs, f 18,- zal voor menigeen een bezwaar zijn het aan te schaffen." Dit bedrag vertegenwoordigde toen meer dan het dubbele van de maandhuur van mijn vrijgezellenkamer in Utrecht !

Ik heb het geluk gehad de tijd te hebben meegemaakt, dat op de tweedehands boekenmarkt het aanbod groter was dan de vraag. In de Tweede Wereldoorlog zijn veel boekerijen verwoest of verdwenen en na de oorlog groeide het aantal malacologisch geïnteresseerden zo sterk, dat de vraag al gauw het aanbod overtrof, met het gevolg dat de prijzen stegen. In het begin van de oorlog zag ik in een etalage in Haarlem een exemplaar van Rumphius' 'Rariteitkamer' liggen voor zegge en schrijve f 25,-. Ik had het niet nodig, dus kocht ik het niet, maar de gemiste kans heb ik nooit vergeten.

Steeds op mijn qui vive wat malacologische boeken betreft, heb ik heel wat prettige verrassingen beleefd. Toen ik pas in Parijs woonde liep ik vaak langs de boekenstalletjes op de Seinekade. Maar nooit zag ik iets van mijn gading. In 1966 logeerde Peter Dance bij ons in Enghien les Bains. Hij wilde ook naar de "bouquinistes". Ik raadde het hem af: verloren tijd. Hij ging toch. 's Avonds kwam hij triomfantelijk thuis met een boekje, getiteld 'Pôches et Chasses-maritimes', onderhoudend geschreven door de onder malacologen bekende Franse marine-officier de markies De Folin (1903, 334 blz.). Dance schonk het mij gul. Het boekje bevat excursieverhalen in ZW Frankrijk en is verlichtigd met meer dan honderd vlotte pentekeningen. Het bestrijkt om zo te zeggen de hele natuur, maar de weekdieren zijn er met tachtig bladzijden duidelijk favoriet. Het blijkbaar zeldzame boekje zou niet de aandacht van systematici trekken als het niet de oorspronkelijke beschrijving van twee soorten bevatte, namelijk van *Eulima undulosa* en *Philine apertissima*, beide van De Folin.

* Red: De schitterend verzorgde malacologische bibliotheek van Kuiper (50 meter boekenplank) is geschonken aan de ZMA-bibliotheek, zie CB 279: 96-98.

In die tijd was er in Parijs één bekend antiquariaat op natuurhistorisch gebied, namelijk 'Chevalier' in het Quartier Latin. Daar vond ik nu en dan wel eens aardige dingen. Maar een van mijn meest verrassende vondsten deed ik in een boekwinkel die gespecialiseerd was in mode en klederdrachten. Vergeten in een hoek lagen daar de zeldzame vier eerste jaargangen (1851-1854) van het Journal de Conchyliologie, die voor een wegneemprijs in mijn bezit kwamen.

Een soortgelijke meevaller had ik in 1958, toen ik het voor fossielenzoekers onontbeerlijke tweedelige plaatwerk van Cossmann & Pissarro (1904-1906) losbladig bij de kleine uitgever tegenover de Sorbonne op de kop tikte voor de toen zeer schappelijke prijs van f 90,-. Bij navraag bleek, dat hij nog een tiental exemplaren op zolder had liggen. Daar er in die tijd in de Contactgroep Den Haag veel belangstelling voor de fossielen van het Parijse Eoceen bestond, kreeg ik al gauw de opdracht drie andere exemplaren voor Hagenaars aan te schaffen. Net op tijd, want enkele jaren later bleek de uitgever de prijs van de resterende exemplaren fors verhoogd te hebben. In de Catalogus 215 van Junk te Lochem was het werk in 1979 geprijsd voor f 975,- (thans ca. Ffrs 3000). Meer dan het tienvoudige dus van wat ik ervoor uitgif! Overigens moet men zich bij het vergelijken van de prijzen van vroeger met die van nu niet blind staren op grote verschillen. De steeds hoger wordende catalogusprijzen zijn niet alleen het gevolg van verminderd aanbod en vermeerderde vraag, doch ook van geleidelijke geldontwaarding en hogere sociale lasten van antiquariaten.

Het is een bekende regel, dat een nieuwe, herziene druk de oudere druk in waarde doet dalen. Maar vroeg of laat komt toch de tijd, dat de als verouderd geldende determineerboeken antiquarisch weer in prijs gaan stijgen. Zo bestaan er van het bekende determineerwerk van D. Geyer drie uitgaven, resp. van 1896, 1909 en 1927. De eerste en de tweede druk worden hoogst zelden in bibliografieën geciteerd, maar zij zijn biohistorisch interessant, omdat de onderlinge vergelijking een goed beeld geeft van de ontwikkeling van onze kennis op het gebied van de niet-mariene mollusken van centraal Europa. De derde druk kon ik in 1937 nog nieuw kopen voor f 5,30. Hoewel het werk intussen driekwart eeuw oud is, wordt er nu het twintigvoudige voor gevraagd.

Een opmerkelijke herwaardering ervoer ook het befaamde werk van Jeffreys (British Conchology 1862 1869, vijf delen) dat ik in 1949 op de kop tikte voor f 30,- en waarvoor nu DM 2200 gevraagd wordt (Hemmen, Wiesbaden, 1992).

De beroemde vierdelige monografie van Taylor (1894, 1907, 1914, 1921), komt zelden compleet op de markt. Ik had nog het geluk in 1949 een volledige serie voor f 50,- te kunnen aanschaffen. In 1982 vroeg Junk (Cat. 225) te Lochem f 1000,- voor de eerste drie delen!

Hoewel Moquin Tandon (Histoire naturelle des Mollusques terrestres et fluviatiles, drie delen, 1855) als determineerwerk volkomen verouderd is, is het onontbeerlijk voor wie de geschiedenis van de Franse malacologie wil bestuderen. Ik kocht het indertijd bij Chevalier voor f 28,-. Er wordt nu bijna duizend gulden voor gevraagd, wat mij redelijk overdreven lijkt.

Het gevaar van mooie plaatwerken, dwz met de hand ingekleurde lithografieën, is het "kannibaliseren" van het boek om de platen per stuk te kunnen verkopen. In de boekenstalletjes langs de Seine-kade vindt men daarvan legio voorbeelden. Vooral vogelplaten doen het goed, maar ook gekleurde platen van schelpen vindt men er. Afzonderlijk ingelijst voor decoratie van interieurs brengen zij veel op. Diefstal van platen uit bibliotheken is in Parijs een berucht euvel. Reeve's *Conchologica iconica* ligt in dit opzicht in de gevarenzone. In 1955 kocht ik bij Junk een compleet exemplaar van het deel *Helix* voor f 315,-. Het antiquariaat Hemmen te Wiesbaden bood in 1991 een exemplaar aan voor maar liefst DM. 3200,- wat neerkomt op DM. 14,- per plaat. Voor losse platen betaalt men op de Seinekade opmerkelijk meer.

Heel wat publicaties heb ik van de auteurs zelf ontvangen als dank voor gedane determinaties van *Sphaeriidae*. Zo kreeg ik van de Hongaarse malacoloog Lajos Soos een exemplaar van zijn lijvig (500 blz.), in 1943 verschenen werk over de mollusken van de Karpaten. De dertig platen met fotografische reproducties waren door zijn landgenoot Rotarides gemaakt. De in 1959 overleden Dr. Leo Venmans, die jarenlang met Rotarides gecorrespondeerd heeft, schreef mij 2 februari 1958 over het werk van Soos: "De oplage bestond uit 500 exemplaren, maar bij de inname van Budapest in 1944 ging het grootste deel ervan door brand verloren. Er zijn hoogstens 50 exemplaren van over, maar slechts 15 exemplaren kunnen gelocaliseerd worden". Mijn exemplaar zou dus een van de weinige "overlevenden" zijn. De lijdensweg van Soos' boek was nog niet ten einde. Venmans schreef mij: "In 1948/9 bereidde Soos de in het Engels geschreven publicatie voor, terwijl Rotarides een vijftigtal fotoplatten maakte. De tekst werd echter nooit gedrukt en alle manuscripten verbrandden. Ook de clichés van de foto's, waarvan er 420 sets werden gedrukt, gingen bij de brand van het Museum verloren, alsook het merendeel van de gedrukte foto's. Van deze laatste heb ik een volledige set". Aangezien Venmans zijn malacologica aan het toenmalige Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, thans Nationaal Natuurhistorisch Museum te Leiden nagelaten heeft, zou deze set nu dus in het archief van laatstgenoemd museum zijn. Toen Venmans deze brief schreef, had Soos -die toen bijna 80 jaar was- niet meer de moed zijn boek, dat hij als zijn levenswerk beschouwde, opnieuw te schrijven. Voor zover ik weet, is de Engelse tekst nooit uitgegeven.

Een antiquarische verrassing van andere orde beleefde ik in Londen. In 1960 kocht ik bij Quaritch een ingebonden exemplaar van Baudon's monografie van de Franse *Succinea*'s (1877-1881), dat de auteur aan zijn correspondent in Bremen, J.F. Borcherding, geschenken had. Verrassend was, dat er zeven oorspronkelijke gouaches van de hand van Baudon in zaten. Auguste Baudon was arts in het dorp Mouy ten noorden van Parijs. Hij was een voortreffelijk tekenaar en illustreerde zelf ook zijn monografie van de Franse *Pisidium*s (1857). Met zijn aquarellen heeft Baudon zelfs op landelijke tentoonstellingen prijzen gewonnen. Van de genoemde *Pisidium*monografie vond ik in een antiquariaat een exemplaar met een vriendschappelijke opdracht aan generaal De Nansouty, die na zijn vroegtijdige pensionering vele barre winters in de meest primitieve omstandigheden op de top van de Pic du Midi (2870 m.) in de Pyreneeën doorbracht om meteorologische waarnemingen te doen. In de nagelaten brieven van Baudon (1821-1905) vond ik het antwoord van de generaal,

nl. een visitekaartje met de woorden (vert.): "Pic du Midi-top, 19 Januari 1882. De monografie ontvangen. Hartelijk dank, beste dokter, voor Uw vriendelijke groet aan de Pyreneeënbeer".

Draparnaud, wiens belangrijk werk over de land en zoetwater-mollusken van Frankrijk in 1805 posthuum verscheen, wordt wel de vader der Franse malacologie genoemd. In catalogussen van antiquariaten wordt dit werk, *Histoire naturelle des Mollusques terrestres et fluviatiles de la France*, nu en dan aangeboden, al of niet voorafgegaan door twee bladzijden tekst van een beoordelingsrapport van de hoogleraren van het Franse nationale Museum, ondertekend door de grootheden Lamarck, Lacépède en Cuvier. In 1948 kreeg ik van Junk te Lochem een exemplaar, dat zich van de gewone editie onderscheidt door een gedrukte opdracht van de weduwe Draparnaud, ("Uw zeer onderdanige, zeer gehoorzame dienaar") aan Hare Majesteit de Keizerin. Met de keizerin is stellig bedoelt Joséphine de Beauharnais. De opdracht wordt gevolgd door een 16 bladzijden tellende aangrijpende beschrijving van het tragische leven van Draparnaud, "wiens voortijdig sterven de kwelling en de wanhoop van mijn leven is. Ik zoek verzachting van mijn verdriet door over hem te schrijven". Reeds in 1801 had Draparnaud een kleiner werk over hetzelfde onderwerp geschreven. Ik ben er tot nu toe niet in geslaagd een exemplaar van dit Tableau op de kop te tikken. Bij Quaritch, in Londen, vond ik echter een in keurig handschrift gecopieerd exemplaar (107 blz.!) waarin voorin met potlood staat "1.10.41. A.S.K. with aff. d regards from D.K.". Met A.S.K. is stellig de bekende, in 1948 overleden Kennard bedoeld, maar wie was D.K.?

Een grote verrassing kwam in 1986 uit Israel, van Henk Mienis. Hij zond mij enkele overdrukken toe, waaronder een brochure die niet over malacologie gaat, maar die mij bijzonder welkom was. Het betreft een 24 bladzijden tellende bibliofiele (oplage 100 ex.) editie van Bourguignat (1855). Het bevat de beschrijving van een grafzerk uit de 15de eeuw in een kerkje van zijn woonplaats Ville au Bois in het departement Aube (CB 133: 1435). Het exemplaar draagt het nummer 47 en is door Bourguignat opgedragen aan de Italiaanse markies van Monterosato. De titelpagina is blijkens de signatuur door Bourguignat zelf ontworpen. Er zijn verder enkele fraaie ingekleurde vignetten en afbeeldingen van wapenschilden. Bourguignat, die deze tekst op 24 jarige leeftijd schreef en zijn eerste stappen op het glibberige pad der malacologie gezet had, kondigde zich aan als "préparateur paléontologie" van het Museum, lid van geleerde genootschappen op het gebied van geologie en botanie en van de Société des Sciences Physiques te Bordeaux. En alsof deze titels slechts het topje van de ijsberg zijner bekwaamheden vormden, volgt er tweemaal "en-zo-voort".

Genoeg over mijn avonturen met boeken. Nog enkele regels over de omgang met en het conserveren van boeken. Ik had een malacologische vriend, die een keer, terwijl ik erbij stond, een door hem per post ontvangen slakkenboek dubbelvouwde zodat de gelijkde rug kraakte. Hij naam een schaar en knipte er de katern uit die hem op dat moment interesseerde. Een ondoordachte uiting van onverschilligheid ten aanzien van het materiële bestaan van het boek. Ik dacht: alweer een exemplaar van de toch al kleine oplage ter ziele.

Vermoedelijk ben ik niet intellectueel genoeg om het normaal te vinden wanneer een boek er stukgelezen uitziet. Een verwaarloosd boek breng ik altijd direct naar de binder om er zeker van te zijn dat het leven van dat boek door deze ingreep verdubbeld wordt. Dat is dus niet slechts een kwestie van esthetiek, maar van conserveren.

Al meer dan een halve eeuw lang maak ik gebruik van de diensten van voornamelijk twee binders, de een in Den Haag (van vader op zoon), de ander in Parijs. Voor linnen banden ga ik naar Den Haag, voor leerwerk naar Parijs. Mijn jaargangen van tijdschriften worden in Nederland gebonden. Keurig werk, maar wat mij altijd hindert is de eentonigheid van het zogenaamde schutblad. Dat is in Nederland altijd urine-kleurig. Nooit een papierkleur die met de buitenband harmonieert. Daarin heb ik eens voor mijn Journal de Conchyliologie verandering willen brengen. Uiterlijk staan de jaargangen er keurig bij, alles is bordeaux-rood linnen. Alleen dat afschuwelijke schutblad. De baas van de binderij had wel begrip voor mijn bezwaar en toonde mij enkele andere papersoorten. Veel keus had hij niet, want in Nederland is daar geen vraag naar. Ik liet ten slotte, bij gebrek aan beter, mijn keus vallen op zogenaamd gebroken wit. De 25 jaargangen zouden ditmaal dus een wit schutblad krijgen. Op de een of andere manier is echter de boodschap niet goed tot de werkplaats doorgedrongen. Toen ik namelijk na enkele maanden mijn bestelling afhaalde, waren alle banden wit van buiten en urine-kleurig van binnen! Ik keek beteuterd. De baas was niet weinig in verlegenheid. Hij bladerde ontsteld in een van de banden en zei toen peinzend: "Ach mijnheer, het risico van vingerafdrukken is wel heel klein hoor, want wie in Nederland leest er tegenwoordig nog Frans?".

Helemaal ongelijk had hij niet. Vroeger gold de Nederlander, terecht of ten onrechte, als polyglot. Met het ontluiken van de Euro-geestdrift in ons land had men kunnen verwachten, dat het Nederlandse volk zich met dubbele ijver op de studie van de talen van zijn burens zou werpen, blij zich rechtstreeks aan de bronnen van andere culturen te kunnen laven, maar een bijziende Onderwijsminister schrapte tijdig het Frans en het Duits uit het lesprogramma van de lieve jeugd. De trieste gevolgen van dit beleid merkt men nu zelfs tot op ministerieel niveau, met name bij internationale ontmoetingen. Voorlopig laat ik dus mijn witte jaargangen niet opnieuw inbinden....

Ik laat het vandaag hierbij. Adieu dus, slakkenboeken! Ter geruststelling van mijn trouwe correspondenten voeg ik er echter direct aan toe, dat een kast vol boeken en documenten bij mij in Garches is achtergebleven, zodat ik voorlopig nog vooruit kan met mijn studie van Sphaeriidae.

J.G.J. Kuiper Garches / Frankrijk.